

JAKUB Z PARADYŻA (Jacobus de Clara Tumba, de Clusa, de Cracovia, de Paradiso, de Petonia, Jakob von Jüteborg) – filozof, teolog, kaznodzieja, ur. ok. 1380 prawdopodobnie na terenie Wielkopolski, zm. 30 IV 1464 w Erfurcie.

J. pochodził z rodziny kolonistów niem. osiadłych nad dolną Obrą. Ok. 1402 wstąpił do zakonu cystersów w Paradyżu (obecnie Gościkowo). W 1420 zapisał się na Wydział Artium UJ, gdzie uzyskał stopień bakałarza (1421) i magistra (1423), a następnie rozpoczął studia teologiczne; jako wolny słuchacz uczestniczył także w wykładach z prawa kanonicznego. W latach 1428–1430 na podstawie komentarza św. Bonawentury wykładał *Sentencje* Piotra Lombarda (komentarz J. uznano za zaginiony). Prof. J. byli m.in. Andrzej z Kokorzyna i Benedykt Hesse. W 1431 wraz z mistrzami krakowskimi wziął udział w dyskusjach teologicznych z poselstwem husytów czeskich na Wawelu. W 1432 uzyskał tytuł magistra teologii na UJ, gdzie został prof. do 1441 (do grona jego słuchaczy należał Jan Kanty). Po studiach związał się z klasztorem cystersów w Mogile. W latach 1440–1441 przyczynił się do powstania reformistycznego traktatu UJ (zredagowanego ostatecznie przez jego ucznia – T. Strzemińskiego) o wyższości soboru nad papieżem (koncyliaryzm), przesłanego na Sobór Bazylejski oraz do innych uniwersytetów. Na synodzie prowincjalnym w Łęczycy w 1441, postulując reformę życia zakonnego, proponował m.in. czasową sekularyzację dóbr zakonnych, przez co popadł w konflikt z częścią duchowieństwa. W 1442 opuścił Mogilę i udał się do klasztoru cystersów w Sulejowie, a następnie wstąpił do kartuzów w Lapis Refugii (Klaśtorisko na Spiszu). W latach 1442–1443 był prawdopodobnie w Bazylei, gdzie miał wygłosić kazanie do uczestników soboru. Ostatnie 22 lata życia spędził w klasztorze kartuzów w Erfurcie na Salvatorsbergu, zajmując się pracą twórczą (dotyczącą m.in. reformy Kościoła – pisał w tej sprawie memoriały do papieża Mikołaja V) i oddając się kontemplacji.

J. pozostawił bogatą spuściznę literacką: wg S. A. Porębskiego, który zestawił ją w *Opuscula inedita* (TSP V 31–128), obejmuje ona 148 pozycji, z czego ok. 80 to większe traktaty teologiczne. Najwięcej rpsów zachowało się w BJ, Bibliotece Opactwa Cystersów w Mogile, Bibliotece Seminarium Duchownego w Pelplinie i BUWr, a także w bibliotekach zagranicznych,

głównie w Niemczech (Berlin, Lipsk, Monachium). Wiele inkunabułów znajduje się m.in. w Bibliotece Kapitulnej w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie, Bibliotece Dominikanów w Krakowie, Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu, BJ i Bibliotece Narodowej. Współcześnie wiele prac (dotąd nie publikowanych) wydali: S. A. Porębski (*Wybór tekstów dotyczących reformy Kościoła*, TSP VI) i D. A. Kuś pt. *Tractatus de contractibus* (TSP II z. 2, 63–122).

Ważniejsze pisma J.: z zakresu reformy Kościoła – *De septem statibus Ecclesiae in Apocalypsi descriptis* (wyd. O. Gratius, w: *Fasciculus rerum expetendarum ac fugiendarum*, Kö 1535; wyd. Ch. W. F. Walch, w: *Monumenta mediae aevi*, Gö 1764, II/2, 23–66); *Dialogus religiosorum* (wstęp i zakończenie wydał J. Fijałek pt. *Mistrz J. z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, Kr 1900, I 84–90); *De malo huius saeculi* (TSP VI 103–273); z teologii moralnej – *De anno jubileo* (w: *Monumenta mediae aevi*, I–II, Gö 1757–1758); *De contractibus* (TSP II/2, 63–122; *Traktat o kontraktach sprzedaży z prawem odkupu*, tłum. S. Bojarski, w: *Filozofia i myśl społeczna XIII–XV wieku*, Wwa 1978, 263–278); *Oculus religiosorum, De actionibus humanis quantum ad bonitatem et malitiam* (TSP V 175–244); *De erroribus et moribus christianorum modernorum* (TSP VI 275–358); z teologii mistycznej – *De profectu in vita spirituali, De theologia mystica* (TSP V 249–311); z zagadnień epistemologicznych – *De cogitationibus et earum qualitate* (TSP V 137–174; *O myślach i ich jakości*, tłum. S. A. Porębski, w: *Filozofia i myśl społeczna XIII–XV wieku*, 316–342); z antropologii – *De arte bene moriendi. De apparitionibus animarum seu de animabus a corporibus exutis*; z kaznodziejstwa – *Sermones de sanctis, Sermones de tempore et dominicales* (Essling [brw]).

Większość historyków uważa J. za tomistę, jednak ze względu na wpływ Jana Buridana (pod jego wpływem pozostawała większość prof. UJ z pierwszej poł. XV w.), niektórzy (A. Klawek) zaliczają go do nominalistów. W duchu devotio moderna podejmował zwł. problematykę moralnego życia chrześcijan, krytykując scholastykę za przesadnie drobiazgowość rozważania zagadnień teologicznych. Dostrzegał wartość jedynie tych nauk, które uczą właściwego życia, a swoje pisma kierował do szerokiego kręgu odbiorców.

Z zagadnień filozoficznych J. zajął się zwł. problematyką poznania. Większość kwestii epistemologicznych (np. dyskusja aposterioryzmu z aprioryzmem, charakterystyka i podziały władz poznawczych) rozwiązywał w duchu realizmu arystotelesowskiego. Pod wpływem tradycji neoplatońskiej poznanie podporządkował moralności – ma ono prowadzić do prawdy i wewnętrznej zgody z postępowaniem. Charakteryzując znaczenie terminu „cogito”, wskazywał na źródłowe słowo „cogere”, będące wg niego synonimem „compulsio” (zderzenie, spotkanie) i „unitio” (jedność, połączenie). Uważał, że należy poszukiwać takiego poznania, które prowadzi człowieka do prawdy i doskonałości; badanie zagadnień epistemologicznych dotyczących genezy i typów wiedzy, relacji między poznaniem a wyborem, błędów w poznaniu daje możliwość uniknięcia grzechu i otwarcia się na Boga. W antropologii poruszał zwł. zagadnienie duszy ludzkiej. Nawiązując do Arystotelesa (wbrew platonikom), podkreślał ścisły związek duszy z ciałem. Uważał, że w trakcie choroby ciała dusza nie jest w stanie spełniać właściwych sobie aktów, nawet moralnych czy religijnych.

W teologii duchowości J. pozostawał pod wpływem mistyki niderlandzko-nadreńskiej i kartuskiej. Posługiwał się terminologią mistyki istotowej i nupcjalnej. Doświadczenie mistyczne polega wg niego na zespoleniu się człowieka z Bogiem w miłości, rozumianej jako uczuciowa władza rozumu (tzw. uścisk miłości jednoczącej); stanowi ono umiejętność zdobywaną przez „gwałtowne ćwiczenia” w cnotach moralnych przygotowujące duszę do aktów oczyszczenia, oświecenia i zjednoczenia. Nie jest jednak pewne, czy J. uważał kontemplację i ekstazę za łaskę Bożą czy też za dyspozycję uzależnioną jedynie od aktywności człowieka.

Zagadnienie reformy Kościoła podejmował z pozycji skrajnego koncyliaryzmu (przyznawał papieżowi jedynie władzę administracyjną w Kościele, a nieomylność tylko Kościołowi reprezentowanemu przez sobór powszechny, mający pełnię władzy). Akcentując rolę moralności ewangelicznej, piętnował rozluźnienie dyscypliny kościelnej, walczył zwł. z symonią, postulował konieczność radykalnej zmiany życia oraz obyczajów duchownych i świeckich. Podejmował także aktualne zagadnienia ekonomiczne związane z handlem (sprzedażą z prawem odkupu, pożyczkami

oraz umowami dożywotnimi). Akcentował funkcję sprawiedliwości w regulacji cen i w zapewnieniu godziwości zawieranych umów; krytyce poddał lichwę.

J. Fijałek, *Mistrz J. z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, I–II, Kr 1900; S. Autore, DThC VIII 297–298; A. Klawek, *Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce*, Kr 1948, 9; L. Meier, *Die Werke des Erfurter Kartäusers J. von Jüteborg in ihrer handschriftlichen Überlieferung*, Mr 1955; M. Rechowicz, *Św. Jan Kanty i Benedykt Hesse w świetle krakowskiej kompilacji teologicznej z XV wieku*, Lb 1958; W. Wąsik, *Historia filozofii polskiej*, Wwa 1958, I 39–40; B. Stasiewski, LThK V 841–842; S. Swieżawski, *Filozofia w Uniwersytecie Krakowskim do XVI wieku*, ZNKUL 7 (1964) z. 2, 19–51; NKorbut III 85–87; W. Augustyn, FPS 136–137; M. Rechowicz, *Po założeniu Wydziału Teologicznego w Krakowie (wiek XV)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, Lb 1974, I 116, 136, 141–143; Z. Kuksewicz, *Filozofia człowieka. Teoria duszy*, Wr 1975, 172–173; K. Górski, „*Teologia mistyczna*” *J. z Paradyża*, RF 27 (1979) z. 1, 217–230; S. Dobrzanowski, *Słownik polskich teologów katolickich*, Wwa 1982, II 109–119; Swieżawski DF VI; J. Domański, Z. Ogonowski, L. Szczucki, *Zarys dziejów filozofii w Polsce. Wieki XIII–XVII*, Wwa 1989, I 164–168; S. Swieżawski, *Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdrożu*, Kr 1990; S. Wielgus, *Średniowieczna łacińskojęzyczna biblistyka polska*, Lb 1992, 73–78; J. Misiurek, *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, Lb 1994, I 38–41; A. Porębski, *J. z Paradyża. Poglądy i teksty*, Wwa 1994; tenże, *J. z Paradyża i filozofia w Polsce w XV wieku*, SPCh 34 (1998) z. 1, 64–69; J. Stoś, *Mistrz J. z Paradyża i devotio moderna*, Wwa 1997; tenże, *Krytyka metody scholastycznej oraz schola mystica w pismach J. z Paradyża*, SPCh 36 (2000) z. 2, 243–266.

Artur Winiarczyk